

EKONOMSKA POLITIKA U USLOVIMA GEOPOLITIČKIH ŠOKOVA- ISKUSTVA SRBIJE

Ljiljana Jović¹, Tatjana Bošković²

Apstrakt

Rad se bavi prikazom ekonomske politike, prije svega u oblasti trgovine i finansija, u vrijeme tri velike geopolitičke krize; Carinski rat (1906-1911. godine), Sankcije Ujedinjenih nacija, a zatim EU i SAD (1992-2000. godine), te rat u Ukrajini (2022. do sada) sa osvrtom i na COVID krizu. Cilj rada je da, koristeći komparativno-istorijski metodu, metode analize i sinteze uz korišćenje relevantnih statističkih pokazatelja, konkretizujemo mjere koji mogu biti ključne kod modeliranja ekonomske politike u okolnostima eksternih šokova. Rezultati istraživanja ukazuju da ekonomska politika u uslovima eksternih geopolitičkih šokova nije u stanju da samostalno održi ekonomiju na putanji rasta, nego je potrebno uzeti u obzir i širi društveno-politički kontekst

Ključne riječi: Geopolitički šokovi, ekonomija, makroekonomski pokazatelji.

Uvod

Posmatrajući istorijska kretanja, Srbija je od ponovnog sticanja nezavisnosti 1878. godine, pa do danas bila na udaru nekoliko velikih geopolitičkih šokova. Sa jedne strane imamo šokove koji su uticali na više zemalja iz bližeg ili daljeg okruženja kao što je tranzicija koja je pogodila sve zemlje Istočnog bloka, ukrajinska kriza i COVID kao globalnu krizu sa zdravstvenim predznakom, ali još uvijek nejasnom pozadinom, dok sa druge, posmatramo šokove koji su bili usmjereni isključivo na Srbiju-Carinski rat, ekonomski embargo UN i ekonomske sankcije i bombardovanje NATO zemalja. Početna ideja i predmet ovog rada je da, polazeći od koncepta kružne istorije za koji istoričari tvrde da je relevantan za dešavanja na našim prostorim, koristeći naučne metode, izvučemo pouke i identifikujemo moguće pravce djelovanja u situacijama kada dođe do eksternih šokova koji potiču iz geopolitičke sfere. Istraživanje je trebalo da pruži odgovor na pitanje koje mjere i koja strategija ekonomske politike omogućava da se ekonomski rast zadrži na stabilnoj uzlaznoj putanji u okolnostima ekonomskog pritisaka različitog inteziteta, koji dolaze iz okruženja.

Sankcije na početku XX vijeka - Carinski rat

Srbija je Berlinskim ugovorom dobila teritorijalno proširenje i međunarodno priznanje nezavisnosti od Otomanske imperije. Jovan Ristić, koji je u to vrijeme bio ministar spoljnih poslova Kneževine Srbije, je u svom u obraćanju Skupštini između ostalog rekao (Zeković, 2019): „Što je sloboda jednog čoveka, to je nezavisnost za državu.” Članom 37. Berlinskog ugovora (Todorović, 1911) predviđeno je da će, dok ne zaključi nove trgovinske ugovore, važiti ugovori koje je zaključila Porta. Ovo je podrazumijevalo da Srbija nema pravo da

---

¹ Ljiljana Jović, dr, Redovni profesor, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, Vladimira Perića Valtera 4, Novi Sad, Srbija, Tel: +381, 21 485 4000, E-mail: ljiljana09@hotmail.com

² Tatjana Bošković, dr, Profesor strukovnih studija, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, Vladimira Perića Valtera 4, Novi Sad, Srbija, Tel: +381, 21 485 4000, E-mail: tatjanab44@gmail.com

naplaćuje tranzitne takse za robu koja prelazi preko njene teritorije, da ima preuzeti dugove po kreditima koje je Turska uzela za one dijelove teritorije koji su joj sada pripojeni, kao i obavezu da izgradi željeznicu koja će Austro-Ugarsku spojiti sa Bugarskom (Zekanović, 2019). Ovakve i druge nepravične odredbe Berlinskog kongresa stvorile su osnovu za Carinski rat. Sa trgovinskim ugovorom se odugovlačilo, a samo pregovaranje je bilo teško jer je Austrougarska nastupala sa pozicija sile tako je ultimativno, prijetnjom carinskog rata, zahtijevala primjenu klauzule najvećeg povlašćenja bez reciprociteta, konačno je potpisan 24. aprila, a na snagu je stupio 5. juna, 1881. godine (Jovanović, 1927). Ugovor je važio do 1904. sa mogućnošću produženja na ime otkaznog roka od godinu dana. Za to vrijeme, srpska privreda postaje potpuno zavisna od Austrije. Tako Todorović, inače sekretar u ministarstvu privrede Srbije u to vrijeme, u predgovoru svojoj studiji (Todorović, 1911.) piše da je, zahvaljujući trgovinskim odnosima i geografskom položaju, 80% izvoza i 60% uvoza Srbije otpada na Austro-Ugarsku sa izrazito po Srbiju nepovoljnom strukturom i dinamikom spoljnotrgovinske razmjene.

Međutim, ono što ne treba gubiti iz vida, pravi uzrok carinskog rata nije bio ekonomske, nego političke prirode. Svrgavanjem dinastije Obrenovića, Majskim prevratom 1903. godine, i povratkom Karađorđevića, u Srbiji jača uloga parlamentarizma, a na čelu vlade je izrazito proruski orijentisan Nikola Pašić. Istovremeno je bilo indicija da se Monarhija sprema za pohod na Solun, a balkanske zemlje su se sasvim zasigurno spremale za konačno oslobođenje od turske vlasti. Na drugoj strani, i u samoj Monarhiji situacija nije bila sjajna, moralo se riješiti slovensko pitanje unutar nje i ojačati spoljnopolički ugled. Plan je bio da se slovenske zemlje integrišu u cjelinu čiji bi centar bio Zagreb i da se daju na upravu Mađarskoj. Zbog toga je neophodna aneksija Bosne i Hercegovine dok je Austrija sa Srbijom imala drugu strategiju (Jerotijević et al., 2020), nju je trebalo disciplinovati sa više aspekata; ekonomskog preko carinskog rata, transportnog gradnjom pruge preko Novog Pazara i političkog aneksijom dominantno srpske Bosne i Hercegovine čime bi se spriječila svaka mogućnost njenog prisajedinjenja sa maticom.

Sam povod za carinski rat imao je takođe političku pozadinu. Kao što je rečeno, balkanske zemlje su se spremale na konačno rešavanje istočnog pitanja pa je 1905. godine sklopljen srpsko-bugarski carinski savez (Krešev, 2014) koji je prerastao u vojni savez i doveo do tzv. topovskog pitanja. Pri tome, ovaj savez bi se samo u širem smislu uzevši mogao tretirati kao carinski, određeni broj autora smatra da je ovo bio običan trgovinski ugovor, ali sa jakom političkom pozadinom (Jerotijević et al., 2020) Kako god, Monarhija nije bila obaviještena o njemu što je narušavalo odredbe Tajne konvencije po kojoj Srbija nije smjela sklopiti nikakav politički ugovor bez njenog znanja. Zbog ovoga, Austrija prekida pregovore koji su se vodili za sklapanje novog trgovinskog ugovora (jer je stari bio pred isticanjem) i 23. januara 1906. godine zatvara granicu sa Srbijom za svu robu. Počinje prvi embargo sa kojim se Srbija susrela u 20. vijeku.

Austro-Ugarska je računala da će brzo slomiti srpsku privredu budući da je ona bila dominantno zavisna od nje. Izvoz Srbije u Austro-Ugarsku je u ukupnom izvozu iz Srbije učestvovao sa 88%, u Njemačku i Tursku se izvozilo po 3%, a sve preostale zemlje su učestvovale sa 4%. Slično je bilo i sa strukturom uvoza. Više od 80% ukupnog uvoza bilo je iz Austro-Ugarske, slijedila je Njemačka sa učešćem od 5,81%. Ako se pogleda struktura uvoza i izvoza po vrsti proizvoda, slika je još poraznija. Srbija je izvozila živu stoku, ponajviše svinje (otuda naziv "svinjski rat") i goveda, šljive i pekmez. Sa druge strane, uvozila je sve industrijske proizvode jer industrijska proizvodnja nije bila razvijena (Popov et al., 1983).

Ono sa čime Monarhija nije računala su dva značajna momenta:

- u Evropi je bilo u toku pregrupisanje sila i zauzimanje pozicija u dva suprotna tabora, tako da je oprijedjenje svake zemlje bilo značajno, bez obzira koliko je ona mala, a Srbija se nije mogla smatrati bezznačajnom s obzirom na njen geostrateški položaj,
- U to vrijeme su među ministrima bili izvrsni intelektualci kao što je Milovan Milovanović, Stojan Novaković i, posebno, doktor Lazar Paču na mjestu ministra finansija iako po zanimanju ljekar. Za njega se smatra da je zahvaljujući uvođenju stroge finansijske discipline ponajviše uticao na uspjeh Srbije u carinskom ratu. Na čelu vlade je bio prekaljeni Nikola Pašić (Jerotijević et al., 2020).

Ovakva vlada uz obilatu podršku Skupštine preduzela je niz koordinisanih mjera iz oblasti trgovine i transporta, spoljnoekonomske saradnje, razvoja bankarskog sektora i stabilnosti javnih finansija:

- Transportni putevi sa pravca Zemuna preorjentisani su Dunavom ka Crnom moru i željeznicom preko Bugarske do Carigrada.
- Uspostavljene su trgovinske veze posredstvom 66 trgovinskih predstavništava u raznim dijelovima Evrope, od Štokholma, Amsterdama i Ciriha do Moskve. Samo 1907. godine je osnovano 13 trgovačkih kancelarija u raznim gradovima.
- Zahvaljujući preorijentaciji izvoza i slanju predstavnika u Solun, Pirineje i Aleksandriju, te odobravanju posebnih koncesija Srpskoj narodnoj banci za podršku izvozu stoke, izvoz stoke je u 1906. uprkos carinskom ratu bio na istom nivou kao i 1905.
- Diverzifikovana je teritorijalna i proizvodna struktura izvoza tako što je, umjesto da izvozi živu stoku i poljoprivredne proizvode, koji su podložni kalu i gubitku na kvalitetu, srpska vlada podigla klanice omogućivši izvoz proizvode većeg stepena obrade - svinjske prerađevine. Tokom 1906 zaklano je oko 18 000 svinja, Srbija je izvezla više od 200 tona svinjskih prerađevina, masti, slanine, šunke i sl. u Alžir, Marsje, Bordo, Hamburg. Pored toga, ukupan izvoz voća i voćnih proizvoda porastao je u 1906. godini u odnosu na 1905. godinu za 14%. Interesantno je da je vlada, bez obzira što je podržavala rad nakupaca, donijela propis po kome je redovno u službenim novinama objavljivala svjetske cijene tako da su poljoprivrednici mogli da, prateći svjetske trendove, dignu svoje cijene za 20%.
- Strateške sirovine kao što su nafta i so uvoze se iz Rusije i Rumunije.
- Došlo je i do preorijentacije finansijskih tokova. Dotadašnjeg glavnog kreditora Njemačku, zamijenila je Francuska. Priliv stranog kapitala ojačao je i domaće finansijere.

Pet godina kasnije slika spoljnotrgovinske razmjene izgledala je sasvim drugačije. Njemačka, Belgija, Turska i Austro-Ugarska, učestvuju sa otprilike po jednom petinom u ukupnoj strukturi izvoza. Slično je i sa uvozom. Oko polovine uvoza Srbije otpada na Njemačku (22,27%) i Tursku (23,85%), dok je Austro-ugarska zastupljena sa svega 18,78% čime je dodatno potvrđena činjenica da se zemlja oslobodila od ekonomske zavisnosti od Monarhije.

Pored diversifikacije i jačanja trgovinskog suvereniteta, povećan je i ukupan obim spoljnotrgovinske razmjene budući da dolazi do kontinuiranog povećanja i uvoza i izvoza pri čemu je izvoz uvijek bio veći od uvoza. Tako za 1910. godinu ukupan izvoz iznosi 98,3 miliona dinara, a uvoz 84,6 miliona (Krešev, 2014). Srbija je ovim suficitom u

spoljnotrgovinskom bilansu mogla da finansira deficit u kapitalnom bilansu što je postalo osnov za ulazak u eru stabilnih finansija čemu je dosta doprinio i sam ministar Paču.

Vidjevši da Srbija ne posustaje, nego naprotiv jača, Austro-Ugarska, pristupa pregovorima. Novi trgovinski sporazum je potpisan 1908. godine, ali se sa njegovom primjenom čekalo konstituisanje nove vlade u Srbiji nakon izbora, zatim je uslijedila aneksiona kriza, zbog koje je umalo izbio rat između Srbije i austro-Ugarske. Vidjevši koliko je neprijateljstvo prema Monarhiji u narodu i u vlasti Srbije, Austro-Ugarska istupa iz tek potpisanog trgovinskog ugovora, tako da se kao datum okončanja carinskog rata uzima 9. januar, 1909. godine kada je potpisan novi trgovinski sporazum. Ovaj put Srbija pregovara kao suverena zemlja. U zamjenu za primjenu klauzule najpovlašćenije nacije u trgovini sa Monarhijom, dobija kontingent za izvoz 15. 000 volova i 50. 000 svinja, te oslobodjenje od prevoznih carina preko teritorije Monarhije.

Ovakva politika tokom carinskog rata je dovela do dugoročnih koristi za privredni rast i političku sigurnost zemlje (Jerotijević, et al., 2020). Smanjivanje uvoza industrijskih proizvoda, uticalo je na početak industrializacije. Nakon carinskog rata broj industrijskih preduzeća narasta na 465 (pivare, mlinovi, rudnici), dok je broj zaposlenih radnika povećan dva i po puta.

Iako se na početku carinskog rata Srbija suočila sa ogromnom nestašicom novca uslovljenom blokadom izvoza i restrukturiranjem trgovine i cjelokupne privrede, u ovom periodu dolazi i do inflacije izazvane povećanim obrtom novca (sa 35 miliona u 1906. na 75 miliona dinara u 1910. godini. Međutim pozitivan spoljnotrgovinski bilans omogućio je održavanja pariteta sa francuskim frankom i posledično visokoj pokrivenosti novca zlatom koja je u 1910. godini iznosila 45%. (Krešev, 2014) Povećan je priliv stranog zajmovnog i trgovinskog kapitala koji sigurnost otplate nalazi u industrijskoj i trgovinskoj ekspanziji. Neto suma zajma koji je Srbija od konzorcijuma francuskih banaka dobila 1909. godine iznosila je 123,75 miliona dinara, od čega je 56 miliona bilo utrošeno za izgradnju železnice, 44 miliona za naoružanje, 13 miliona za podsticaj i davanje obrtnog kapitala preduzetnicima, a 10 miliona za isplatu dospelih blagajničkih zapisa (Krešev, 2014).

Ovo se pokazalo i kao značajan instrument političkog uticaja. Ekonomska sloboda, kako to biva, donijela je sa sobom i slobodu političkog odlučivanja. Još 1906. godine je izvršena je narudžba oružja koju je pratio veliki zajam od Francuske u iznosu od 95 miliona zlatnih franaka s rokom otplate do 1956. godine i kamatnom stopom od 4,5% na godišnjem nivou (Krešev, 2014). Pred početak Velikog rata, glavni finansijeri i trgovinski partneri i dobavljači oružja su zemlje Antante što će, pored ostalih faktora, uticati na položaj Srbije u nadolazećem ratu.

Sankcije krajem XX vijeka - embargo i NATO bombardovanje

Isto kao što je osnova za carinski rat uspostavljena Berlinskim kongresom kao velikim geopolitičkim događajem, pad Berlinskog zida i njegove geopolitičke posljedice otvraju put za potonje sankcije SR Jugoslaviji. Okončanjem Hladnog rata i raspadom SSSR-a, nastaje doba unipolarizma i dominacije SAD i zemalja NATO bloka u Evropi i cijelom svijetu.. Razvijene zapadne zemlje u novom naletu neokolonijalizma gladne su za tržištima i resursima iza gvozdene zavjese. Prestaje je potreba da SFR Jugoslavija bude tampon zona između Istoka i Zapada i „sanitarni kordon“ kao prepreka širenju „crvene zaraze“ iz Rusije. Bilo je lako ponovo potpiriti društvene i političke antagonizme iz prvih dekada 20. vijeka. Dolazi do otcjepljenja bivših saveznih republika i do građanskih ratova u Hrvatskoj 1991. i

Bosni i Hercegovini 1992. godine. Savezna Republika Jugoslavija je formirana 27. aprila 1992 godine, a već 30. maja iste godine Rezolucijom 757 Savjeta bezbjednosti UN uvedene su joj sankcije koje su više puta pooštřavane i proširivane, tako da su na svom vrhuncu sadržavale ekonomsku, vojnu i društvenu komponentu (Dušanić, 2020).

Pored trgovinske sfere gdje je u potpunosti zabranjen bilo kakav uvoz i izvoz, osim humanitarnog, a i on je otežavan birokratskim međunarodnim dozvolama, došlo je i do zabrana u drugim oblastima. Zabranjen platni promet sa Jugoslavijom, zamrznuta sredstva domaćih preduzeća koje su se u tom momentu našle u inostranstvu, a imovina konfiskovana. Vazdušni saobraćaj je obustavljen, 40 aviona JAT-a je zadržano na stranim aerodromima. U novembru 1992. godine blokirano je pet jugoslovenskih prekookeanskih brodova u SAD, zaustavljeni su riječni brodovi na Dunavu i trećina željezničkih transportnih kapaciteta, putovanje građana izvan zemlje uslovljeno je vizama. Zabranjena je naučno-tehnološka i kulturna saradnja i učešće na međunarodnim sportskim igrama. Savezna Republika Jugoslavija suspendovana je iz Organizacije ujedinjenih nacija budući da nije priznata kao pravni nasljednik SFRJ. Ovo su bile najteže sankcije koje je Savjet bezbjednosti UN do tada preduzeo protiv neke zemlje.

Kada ovo imamo u vidu, jasno je da su posljedice morale biti katastrofalne i to ne samo po privredni rast, nego i na položaj i život svakog pojedinca. Srbija je raspadom SFRJ i posljedičnim ratovima izgubila tržišta u bivšim saveznom republikama, sankcije su dovele do gubitka tržišta na Zapadu, a i SSSR kao izvozno tržište se raspao. Dotok stranih kredita i investicija je zaustavljen. Zemlja je odsječena od međunarodne razmjene. Pojavili su se ogromni disbalansima u osnovnim makroekonomskim pokazateljima. Dolazi do strmoglavog pada društvenog proizvoda koji je 1991 iznosio 40537 miliona dinara, a dvije godine kasnije, 1993. godine je prepolovljen i iznosi 20236 miliona dinara (Statistički godišnjak SRJ, 131). Samo u periodu jun-decembar 1992. godine industrijska proizvodnja je opala za 32,3% u odnosu na isti period 1991. godine, a izvoz za 63%, uvoz za 56,2%. Oko 600 000 radnika našlo se na prinudnom odmoru, nezaposlenost je bila 24,6%.

Pad proizvodnje je doveo do toga da je Jugoslavija, odnosno Srbija kao njena nasljednica na koncu tranzicije imala najslabiji oporavak ako 1989. godinu (godinu pada Berlinskog zida) uzmemo kao baznu godinu. Mi smo bili samo na 50 % BDP iz predtranzicionog, ali u našem slučaju i predsankcionog i predratnog perioda, sve ostale bivše članice SFRJ bile su bolje pozicionirane, dok je isti pokazatelj za Centralnu i Istočnu Evropu iznosio 110. Gruzija, Moldavija i Ukrajina sa indeksom od 36, 35 i 44 su bile lošije pozicionirane (Simon, Đ, 2003).

Propadanje preduzeća dovode do potrebe njihovog subvenconiranja i spašavanja. Rast subvencija koji je uslijedio vodi do rasta budžetskih rashoda. Dodatan pritisak na rashode vrši i potreba za humanitarnom pomoći srpskom narodu koji je ostao izvan granica zemlje i velikom broju izbjeglica iz bivših republika kojih je prema popisu iz 1996. godine bilo 566 000, te 80 000 izbjeglih iz zone ratnih dejstava. Kasnije će na teritoriju Srbije doći oko 200 000 izbjeglica sa Kosova i Metohije (Simon, 2003). Budžetski deficit u 1991. godini iznosi 10,8% BDP, dok je u 1993. porastao na 22,6% BDP. (Petrović, 2024).

Onemogućeni da sprovedu mjere konzistentne ekonomske politike u pravcu restrukturiranja privrede koje bi dovela do punjenja budžeta, nosioci ekonomske politike su prisiljeni da pristupe štampanju novca što uzrokuje depresijaciju dinara, razvoj crnog tržišta i pad deviznog kursa dinara, što će sve zajedno dovesti do hiperinflacije u 1993. godini koja se ubraja u jednu od najekstremnijih u ekonomskoj istoriji. O kolikom ekstremu govorimo,

možda najbolje ilustruje činjenica da je u januaru 1994. godine inflacija na dnevnom nivou dostigla gotovo 50% pa je dinar dnevno gubio oko trećine svoje vrijednosti. (Petrović, 2024).

Hiperinflacija je obuzdana Programom monetarne rekonstrukcije i ekonomskog oporavka Dragoslava Avramovića. Ključna tačka u ovom programu je bilo fiksiranje deviznog kursa dinara što je okončalo inflatorna očekivanja, vratilo povjerenje u dinar, podiglo kamatne stope na realne pozitivne vrijednosti počelo da puni budžet i smanjuje budžetski deficit. Međutim, ozbiljne ekonomske reforme koje bi na duži rok održale ovakvo stanje su izostale (Petrović, 2024) dijelom i zbog toga što, iako su sankcije ukinute 02.10.1996. godine, samo nakon godinu i 6 mjeseci, u aprilu 1998. godine SAD i EU uvode nove sankcije Srbiji, ovaj put zbog Kosova i Metohije. U proljeće 1999 godine dolazi do NATO bombardovanja i novog talasa egzodusa srpskog stanovništva, pada BDP, štampanja novca i inflacije. Kako je ovaj period sa kraja XX vijeka izgledao u makroekonomskim pokazateljima vidimo u tabeli 1. Ovakvi pokazatelji mogu se naći samo u odsustvu bilo kakve ekonomske politike ili vanrednih okolnosti. Sveobuhvatan ekonomski embargo je doveo do ekonomskog kolapsa, ali on nije bio konačan. NATO bombardovanje iz 1999. godine bila je manifestacija sile nad napaćenom zemljom. Stvarne reforme će početi tek 2001. godine.

Tabela 1. Kretanje izračunatih makroindeksa u Jugoslaviji između 1990. i 2001.

Godina	inflacija (%)	nezaposlenost (%)	promjena BDP (%)	budžetski deficit (u % BDP)	deficit tekućeg računa PB (u % BDP)
1990	580	19,7	-7,9	-	1,8
1991	122	21,4	-11,6	-	2,1
1992	9018	22,8	-27,9	-	5
1993	122*10 ¹²	23,1	-30,8	-	---
1994	3,3	23,1	2,5	2,2	---
1995	78,8	24,6	6,1	4,3	---
1996	91,6	25,7	7,8	3,8	11,6
1997	21,7	24,5	10,1	7,6	7,7
1998	29,9	25,1	1,9	5,4	4,2
1999	44,9	26,1	-15,7	8,3	7,5
2000	85,6	26,5	5	0,8	7,4
2001	88,9	27,9	5,5	1,9	10,2

Izvor: Simon, 2003

Srbija u prvoj polovini XXI vijeka

Nosioci ekonomske politike u ovom periodu su imali značajne izazove eksternog karaktera ali bez geopolitičkog predznaka kao što su bile ekonomska recesija iz 2008. godine i velike poplave 2014. godine. Njih ovdje nećemo posebno obrađivati izuzev kratkog osvrt na COVID krizu.

Veliki geopolitički potres desio se 2022. godine kada je došlo do ukrajinske krize. Borbena dejstva pred njenim vratima i sankcije Rusiji od strane Evropske Unije izazvala su poremećaje u privrednim tokovima u Uniji što se neminovno prelilo i na Srbiju.

Globalni poremećaji (Nikolić, 2022) nastali su u cijenama berzanskih roba, prije svega žitarica i hrane, u lancima snabdijevanja, smanjenjenju rasta globalnog BDP, smanjenju trgovine i investicija. Razvilo se neprijateljstvo između najvećeg spoljnotrgovinskog partnera EU i najvećeg istorijskog prijatelja Rusije. Napredovanje procesa približavanja EU

značilo bi usklađivanje spoljne politike, odnosno pristupanje sankcijama koje je Unija uvela Rusiji. Sa druge strane, to bi značilo i gubitak jeftinih energetske resursa iz Rusije. Srbija se ponovo našla između čekića i nakovnja.

Ključni makroekonomske pokazatelje u proteklim godinama (NBS, 2025) kako je prikazano u tabeli 2. pokazuju da je COVID kriza značajno uticala na fiskalni deficit i pad društvenog proizvoda, pa Srbija 2020. godine bilježi fiskalni deficit od 7,7% i negativan rast od 1%. Deficit je posljedica ekonomske politike koja je podržavala podjelu tzv. helikopter novca, odnosno podjelu linearne pomoći svakom stanovniku bez obzira na njegovo imovinsko stanje, zatim pomoći firmama koje su imale gubitke zbog zatvaranja i rashodima na liječenje oboljelih, izgradnju bolnica i kupovine vakcina. Javni dug je u periodu od 2020-2022. godine rastao, dijelom i zbog COVID krize, da bi onda krenuo silaznom putanjom.

Inflacija je u COVID krizi mirovala, dok se ukrajinska kriza značajno odrazila na rast cijena pri čemu je u 2022. godini stopa inflacije iznosila 11,9%, a u 2023. godini čak 12,1%. Ovo je bila posledica rasta cijena hrane i energenata koji su cjenovno neelastični i koji su dalje pogurali inflatornu spiralu na gore.

Isto tako, COVID kriza uticala na negativne stope uvoza i izvoza, dok je ukrajinska kriza uticala samo na usporavanje spoljnotrgovinske razmjene što je bilo posljedica smanjenja inostrane (i domaće) tražnje zbog “zaključavanja”, dok je pomenuto usporavanje tokom ukrajinske krize posljedica pada tražnje u zemljama najznačajnijim trgovinskim partnerima, prije svega u EU. Srbija je jedna od rijetkih evropskih zemalja koja nije uvela sankcije Ruskoj federaciji. U pomenutom izvještaju Narodne Banke Srbije (NBS, 2025) navodi se da je u izvještaju OECD-a o konkurentnosti za 2024. godinu, Srbija u odnosu na izvještaj iz 2021. godine napredovala u 8 od ukupno 15 oblasti, pri čemu je najveći napredak u poljoprivredi, nauci, tehnologiji i inovacijama, te politici zapošljavanja što je rezultiralo rastom kreditnog rejtinga i investicija.

Tabela 2. Pregled ekonomskih kretanja u Srbiji 2014-2026.

Srbija	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026 ²
Realni BDP, mg.stope rasta (u %)	-1,8	1,3	3,0	2,4	4,6	4,8	-1,0	7,9	2,6	3,8	3,9	3,5	4,5
Fiksne investicije , u %	-3,5	5,4	5,5	7,6	16,8	16,9	-1,4	14,7	2,2	9,7	6,5	5,2	8,5
Izvoz (u %)	4,3	9,0	10,9	7,9	9,0	7,3	-4,6	20,4	17,0	2,7	3,2	3,9	5,0
Uvoz (u %)	5,1	6,8	6,4	10,3	11,1	9,8	-4,0	17,7	16,2	-1,6	8,3	6,1	5,5
Stopa nezaposlenosti (u %) ⁴	20,6	18,9	16,4	14,5	13,7	11,3	9,7	11,1	9,5	9,4	8,6	9,1	
Indeks potrošačkih cena ² (u %)	2,1	1,4	1,1	3,2	2,0	1,9	1,6	4,0	11,9	12,1	4,6	3,7	3,2
Deficit tekućeg računa (u % BDP-a)	-5,4	-3,3	-2,8	-5,0	-4,6	-6,6	-3,9	-4,1	-6,6	-2,4	-4,7	-5,2	-5,5
Deficit opšte države (u % BDP-a)	-5,9	-3,3	-1,1	1,1	0,6	-0,2	-7,7	-3,9	-3,0	-2,1	-2,0	-3,0	-3,0

Izvor: Nardna banka Srbije, 2025.

Na kraju da bismo mogli vidjeti stvarne posljedice kriza iz druge decenije ovog vijeka, bilo bi korisno pogledamo uporedne pokazatelje sa zemljama regiona. Podatke Svjetske banke o kretanju BDP se vidi u tabeli 3. Sve zemlje otprilike imaju slične pokazatelje BDP. Srbija se u posmatranom periodu uglavnom nalazi blago iznad prosjeka, dok je investiciona klima bolji nego u ostalim zemljama.

Tabela 3. Izgledi za Zapadni Balkan 2022-2027. godina

Realni rast BDP u %	2022.	2023.	2024.e	2025.f	2026.f	2027f
Albanija	4,8	3,9	3,2	3,1	3,1	3,1
Bosna i Hercegovina	4,2	2,0	2,6	2,7	3,1	3,5
Severna Makedonija	2,8	2,1	2,8	2,6	2,7	2,8
Srbija	2,6	3,8	3,9	3,5	3,9	4,2
Crna Gora	6,4	6,3	3,0	2,0	2,9	3,0
Zapadni Balkan -prosjek	3,5	3,4	3,5	3,2	3,5	3,7

Izvor: www.worldbank.org

Zaključak

Analiza je pokazala da je, u uslovima eksternih geopolitičkih šokova, ekonomska politika samo po sebi nedovoljna, ali neophodna da zadrži, odnosno vrati zemlju na putanju stabilnog rasta. Ukoliko šokovi u ekonomiju dolaze iz spoljopolitičke sfere ne mogu se čisto ekonomskim mjerama savladati, nego su neophodne i diplomatske mjere i politički ustupci. Kod odgovora na ovakve šokove bitno da postoji povoljno međunarodno okruženje i politički saveznici, kao i da postoji unutrašnja kohezija svih slojeva društva kao što je bio slučaj sa vladom nacionalnog spasa u vrijeme Carinskog rata. Pored toga, neophodni su kvalitetni ljudi, izuzetni stručnjaci koji mogu osmisliti i sprovesti ekonomsko-političke mjere, kao u slučaju monetarne reforme Dragoslava Avramovića i željezne finansijske discipline ministra Pačua.

Ekonomski embargo, sankcije EU i SAD i NATO bombardovanje su značajno oslabile ekonomiju Srbije i od tada se ona nalazi na nivou ekonomskog razvoja sa ostalim zemljama Zapadnog Balkana. Smatramo da bi stope rasta BDP i razvoj bili znatno iznad zemalja u okruženju da devedesete godine prošlog vijeka nisu dovele do onolikog pada BDP i devastiranja infrastrukture i proizvodnih postrojenja. Međutim, to su bila vremena bez jakih spoljnih prijatelja i mogućnosti političkog balansiranja.

Današnji uslovi privređivanja, otvorenost ekonomija i globalizam su mač sa dvije oštrice, sa jedne strane šire mogućnosti poslovanja, a sa druge mogu toliko da ograniče ekonomske slobode da dugoročno dovedu ekonomiju u veliku spoljnu zavisnost. Iako se čini da se savremeni tokovi kreću u pravcu jačanja suverenizma nacionalnih država, mala i otvorena ekonomija mora naći odgovarajući balans između otvorenosti i suvereniteta u ekonomskoj oblasti, a u političkoj sferi mora imati jaku spoljnu podršku.

Na kraju, uvijek treba imati na umu da su društvena stabilnost i kontinuitet politike očuvanja nacionalnih interesa bitna komponenta zauzdavanja političkog rizika.

Literatura

1. Dušanić, J. (2020). Ekonomsko troknjižje 3, Filip Višnjić, Beograd.
2. Dušanić, J. (2019). Slamanje Srbije na kraju 20. veka (3), Predavanje pod nazivom „Ekonomski osvrt na margine srpskog XX veka“, koje je autor održao 27. decembra 2019. godine u Svečanoj sali Andrićevog instituta (Višegrad) u okviru ciklusa predavanja „Srpski XX vek“. Dostupno na www.standard.rs/2021/02/10/slamanje-srbije-na-samom-kraju-20-veka-3/, pristupljeno 14.07.2025. g.

3. finansijska-stabilnost/prezentacije/prezentacija_invest.pdf
4. Jerotijević, J., Miladinović, B.Ž., Stamatović, Lj. (2020). Customs war of The Kingdom of Serbia and The Habzburg Monarchy at the begining of The 20th century” Ekonomika, Vol 66, Oktober -decembar 2020.
5. Makroekonomska kretanja i kretanja u finansijskom sektoru Srbije, Narodna banka Srbije, juli 2025. godine, dostupno na: www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/
6. Nikolić, G. (2022). Ekonomski aspekti rata u Ukrajini i sankcija protiv Rusije, Finansije, časopis za teoriju i praksu finansija 1-6, Ministarstvo finansija RS, Beograd, 2022.
7. Petrović, P., (2024). Makroekonomske krize i reforme 1980-2023: Ekonometrijska analiza. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
8. Popov, Č, Đorđević, D., Rakočević, N., Mikić, Đ., Milutinović, K., Krestić, V., Radenić, A., n Ekmečić, M., (1983). Istorija Srpskog naroda, Srpska književna zadruga, Beograd.
9. Radojičić, M. (2011). UN sanctions against The Fry: some moral aspects of a coercive diplomacy form, Sociološki pregled, Vol XLV, no.2, p. 155-168.
10. Republički zavod za statistiku, Statistički godišnjak Jugoslavije 2002. godina, dostupno na <https://publikacije.stat.gov.rs/G2002/Pdf/G20022003.pdf>, strana 130
11. Simon, Đ. (2003). Ekonomske reforme u Jugoslaviji-jedno viđenje spolja, Međunarodni problemi. - Beograd : Vol. 55.2003, 1, p. 104-128.
12. Todorović, M. A. (2019). Carinski rat između Srbije i Austro-Ugarske, 1906-1911; studija iz naše međunarodne trgovine, Štamparija “Dositej Obradović”, Beograd, 1911. Zekanović, N., Jovan Ristić na marginama Berlinskog kongresa, Master rad branjen na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu, 2019. godine
13. www.rtv.rs/sr_lat/politika/tri-decenije-od-uvodjenja-sankcija-srj_1344383.html
14. www.worldbank.org/sr/news/press-release/2025/04/28/growth-in-the-western-balkans-holds-firm-amid-global-uncertainty, pristupljeno 10.08.2025.godine

ECONOMIC POLICY IN CONDITIONS OF GEOPOLITICAL SHOCKS – EXPERIENCES OF SERBIA

Ljiljana Jović¹, Tatjana Bošković²

Abstract

This paper presents an overview of economic policy, primarily in the areas of trade and finance, during three major geopolitical crises: the Customs War (1906–1911), United Nations sanctions followed by EU and US sanctions (1992–2000), and the war in Ukraine (2022–present), with reference also to the COVID crisis. The aim of the paper is, by using the comparative-historical method, methods of analysis and synthesis, along with relevant statistical indicators, to identify measures that may be crucial in modeling economic policy under conditions of external shocks. The research results indicate that economic policy, under external geopolitical shocks, is not capable of independently maintaining the economy on a growth trajectory. It is therefore necessary to take into account the broader socio-political context.

Key words: *geopolitical shocks, economy, macroeconomic indicators.*

---

¹ Ljiljana Jović, Ph.D., Full Professor, College of Vocational Studies in Business, Novi Sad, Vladimira Perića Valtera 4, Novi Sad, Serbia Tel: +381 21 485 4000, E-mail: ljiljana09@hotmail.com

² Tatjana Bošković, Ph.D., Professor of Vocational Studies, College of Vocational Studies in Business, Novi Sad, Vladimira Perića Valtera 4, Novi Sad, Serbia, Tel: +381 21 485 4000, E-mail: tatjanab44@gmail.com